

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДІ В ПЕРІОД ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

Постановка проблеми. Традиційним напрямком соціально-психологічних досліджень є вивчення ціннісно-сислової сфери особистості, яка виступає одночасно і як система індивідуальних значень, і як показник засвоєного соціального досвіду. Формуючись у конкретних культурно-історичних умовах, ціннісно-сислова сфера в певній мірі відображає специфіку розвитку суспільства, тому особливої актуальності набуває проблема її дослідження в період соціальних змін.

Загальноприйнятим є уявлення, що основу ціннісно-сислової сфери складає система ціннісних орієнтацій особистості. Ціннісні орієнтації – це сформовані й усвідомлені в процесі соціалізації ідеї та уявлення, які визначають життєві переконання, уточнюють стратегічні й тактичні цілі поведінки людини [4, 7]. Система ціннісних орієнтацій особистості визначає її ставлення до навколишнього світу, до інших людей, до самої себе, задає мотиви і цілі діяльності, регулює соціальні взаємини, спрямовує процес категоризації при побудові образу світу тощо [1, 2, 3, 6].

Важливими характеристиками системи індивідуальних цінностей є її багаторівневість, що проявляється в ієрархічній будові, й багатомірність, яка відображає особливості ставлення особистості до різних аспектів дійсності [2, 5]. Зміст системи ціннісних орієнтацій залежить від низки чинників: вікових особливостей, соціальних умов життєдіяльності, культурно-історичного розвитку суспільства тощо.

Суперечливий процес розвитку нашої держави (співіснування в суспільній свідомості ідей тоталітаризму й демократії, нерозв'язаність багатьох соціальних проблем, криза системи традиційних цінностей), безперечно, не може не вплинути на процес формування ціннісних орієнтацій її громадян,

насамперед, тієї частини суспільства, яка тільки починає свій життєвий шлях. Тому метою даного дослідження стало виявлення внутрішньої структури індивідуальних цінностей такої соціальної групи як молодь, а також порівняння ціннісних орієнтацій молоді, яка навчається, і молоді, яка працює.

Методика та організація дослідження. В дослідженні взяли участь студенти Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка (перша підвибірка), а також молодь, що працює в державних установах і приватних організаціях міста (друга підвибірка). Загальна кількість учасників дослідження – 102 особи (по 51 особі в кожній підвибірці), з них 46 чоловіків і 56 жінок віком від 20 до 30 років. Вибір досліджуваних лише в рамках вказаної вікової групи не був випадковим: вік від 20 до 30 років вважається періодом ранньої дорослості, а тому має схожі вікові особливості розвитку. **Об'єктом дослідження** виступала ціннісно-сміслова сфера, **предметом** – система ціннісних орієнтацій.

Стимульним матеріалом стали модифіковані списки термінальних й інструментальних цінностей, одержані на попередніх етапах дослідження ціннісно-сміслової сфери [8]. Досліджуваним пропонувалося здійснити пряме ранжування цінностей кожного списку, надрукованих на окремих картках. Дослідження проводилося анонімно.

Для обробки результатів були використані стандартні математико-статистичні процедури за допомогою комп'ютерного пакету SPSS for Windows 9.0.

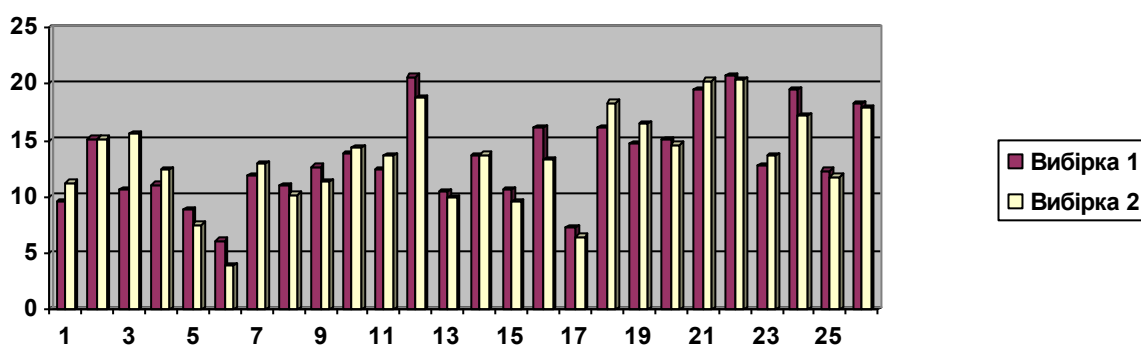
Результати, отримані за допомогою модифікованих списків термінальних та інструментальних цінностей, були опрацьовані наступним чином. Спочатку для кожної підвибірки були обчислені середні рангові значення кожної цінності. Це дало можливість зіставити ціннісні орієнтації досліджуваних з обох підвибірок, а також простежити динаміку їх змін залежно від провідного виду діяльності. Рівень значимості подібності або відмінності кожної цінності між обома підвибірками визначався на основі t-критерію Стьюдента. Потім матриці термінальних й інструментальних цінностей по всій вибірці були

піддані процедурі факторного аналізу методом головних компонент з наступним варімакс-обертанням.

Результати дослідження. Особливості ціннісних орієнтацій обох підвбірок молоді відображені на діаграмах 1 і 2.

Діаграма 1.

**Результати виявлення середніх рангових значень
термінальних цінностей**

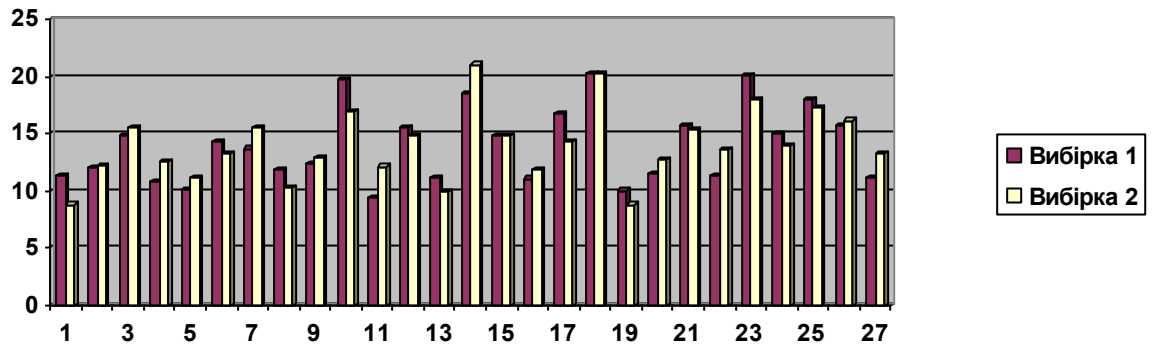

На осі абсцис позначені цінності-цілі: 1 – самоактуалізація; 2 – безпека; 3 – освіта; 4 – гармонійні міжособистісні стосунки; 5 – щасливе сімейне життя, продовження роду; 6 – здоров'я; 7 – саморозвиток; 8 – матеріально забезпечене життя; 9 – цікава робота; 10 – високооплачувана робота; 11 – повага інших, самоповага; 12 – соціально-політична стабільність; 13 – наявність гарних і вірних друзів; 14 – відчуття себе потрібним іншим; 15 – задоволення процесом життя; 16 – професійний розвиток; 17 – кохання; 18 – знаходження сенсу життя; 19 – кар'єра; 20 – пізнання, самопізнання; 21 – суспільне визнання; 22 – віра в Бога; 23 – свобода; 24 – екологічно чисте довкілля; 25 – впевненість у собі; 26 – творча діяльність. Цифрами на осі ординат позначені середні рангові значення.

Серед термінальних цінностей найбільш значимими в обох підвбірках виявилися такі цінності як *здоров'я, кохання, щасливе сімейне життя, наявність гарних і вірних друзів, задоволення процесом життя, самоактуалізація*, найменш значимими – *віра в Бога, соціально-політична стабільність, екологічно чисте довкілля, творча діяльність, суспільне визнання*. Розбіжності між показниками термінальних цінностей у підвбірках показують, що молодь, яка навчається, в більшій мірі орієнтована на освіту, кар'єру, саморозвиток, знаходження сенсу життя, гармонійні міжособистісні стосунки, тимчасом як молодь, що працює, віддає більшу перевагу матеріально забезпеченому життю, цікавій роботі, професійному розвитку.

Діаграма 2.

Результати виявлення середніх рангових значень інструментальних цінностей

Цифрами на осі абсцис позначені цінності-засоби: 1 – чесність; 2 – ширість; 3 – турботливість; 4 – людяність; 5 – вірність; 6 – незалежність; 7 – наполегливість; 8 – здоровий спосіб життя; 9 – самоконтроль; 10 – скромність; 11 – справедливість; 12 – чуйність; 13 – відповідальність; 14 – високі запити; 15 – партнерство; 16 – освіченість; 17 – акуратність; 18 – альтруїстичність; 19 – життєрадісність; 20 – вихованість; 21 – гнучкість; 22 – працелюбність; 23 – терплячість; 24 – толерантність; 25 – принциповість; 26 – ретельність; 27 – тверда воля. Цифрами на осі ординат позначені середні рангові значення.

Найбільш значимими інструментальними цінностями в обох підвибірках стали: *життєрадісність, вірність, відповідальність*, найменш значимими – *альтруїстичність, терплячість, скромність, принциповість, високі запити*. Порівняння середніх рангових значень інструментальних цінностей свідчить, що молодь, яка навчається, більше цінує наполегливість, працелюбність, тверду волю, справедливість, людяність, у свою чергу, молодь, яка працює, – чесність, акуратність, здоровий спосіб життя, толерантність.

Отже, основними орієнтирами сучасної молоді є повсякденно-життєві і просоціальні цінності, які відображають прагнення утвердитися в житті, відчувати задоволення від процесу життя, налагодити або зберегти близькі міжособистісні взаємини. Якщо для молоді, яка навчається, важливим є професійне самовизначення, пошук власного Я та спілкування з оточуючими, то для молоді, яка працює, більш значущим стає матеріальне благополуччя і професійне самовдосконалення. Основними засобами досягнення названих життєвих цілей обирається насамперед позитивне і відповідальне ставлення до

життя. Водночас, соціальні умови життєдіяльності молоді не можуть не позначитися на виборі інструментальних цінностей. Конкуренція, що супроводжує навчання і професійне становлення студентської молоді, підвищує значимість особистісних якостей, які забезпечують досягнення успіху, а також визначає актуальність таких цінностей, як людяність і справедливість. Досягнення молоддю, яка працює, певного соціального статусу орієнтує її на ті особистісні якості, що допомагають закріпити здобуте.

Аналіз цінностей на основі t-критерію Стьюдента показав, що на статистично значущому рівні були виявлені відмінності лише за такими цінностями як високооплачувана робота (на рівні значущості 0,020), кар'єра (0,022), впевненість у собі (0,032), творча діяльність (0,013), вірність (0,104), чуйність (0,077), акуратність (0,002) і альтруїстичність (0,037). Це свідчить про схожість поглядів представників обох підвбірок щодо переважної більшості запропонованих цінностей.

Факторизація матриць рангових значень по всій виборці дозволила виявити внутрішню структуру аксіологічного простору молоді. У випадку термінальних цінностей були виділені п'ять значимих факторів, які пояснюють 46,733% загальної дисперсії.

У **перший фактор** (внесок у сумарну дисперсію 15,392%) увійшли наступні цінності: „високооплачувана робота” (0,818), „кар'єра” (0,778), „цікава робота” (0,643), „матеріально забезпечене життя” (0,578) „освіта” (0,410) – в опозиції до таких цінностей, як „саморозвиток” (-0,611), „відчуття себе потрібним іншим” (-0,554), „повага інших, самоповага” (-0,488). Як бачимо, цінності, сгруповані на одному полюсі, відображають прагматичне ставлення до життя, орієнтацію на професійну діяльність як джерело матеріальної незалежності, тоді як цінності іншого полюсу вказують на духовний розвиток особистості, досягнення гармонії із собою та світом, тому даний фактор був інтерпретований нами як такий, що вказує на аксіологічний конструкт „матеріальне – духовне”. Цікавим виявилось включення в одну групу таких різних за змістом цінностей як „цікава робота” і „високооплачувана робота”. На

наш погляд, їх поєднання може свідчити про відсутність усвідомлення чіткої межі між ними: передбачається, що цікава робота повинна бути високооплачуваною і навпаки.

Другий фактор (9,704%) виявив опозицію між цінностями „творча діяльність” (0,561), „суспільне визнання” (0,489), „свобода” (0,481) і цінностями „кохання” (-0,637), „щасливе сімейне життя” (-0,649), „гармонійні міжособистісні стосунки” (-0,490). Зміст даного фактора, на нашу думку, відображає величину зобов’язань щодо оточення, які покладає на себе особистість, тому вказаний фактор був інтерпретований нами як *„свобода від зобов’язань – обтяженість зобов’язаннями”*.

Третій фактор (8,303%) охопив цінності: „віра в Бога” (0,587), „соціально-політична стабільність” (0,581), „безпека” (0,483), „екологічно чисте довкілля” (0,409) на одному полюсі, і „гармонійні міжособистісні стосунки” (-0,406) – на іншому. Очевидно, що цінності даного фактору вказують на спрямованість інтересів особистості або на спільноту, або на себе і власне оточення, тому опозиція вказаних цінностей задає, на наш погляд, аксіологічний конструкт *„широта інтересів – вузькість інтересів”*.

До **четвертого фактора** (6,984%) увійшли цінності: „задоволення процесом життя” (0,613), „професійний розвиток” (0,608) – в опозиції до цінності „наявність гарних і вірних друзів” (-0,489). Зміст цього фактора відображає, на нашу думку, особливості сприйняття „дорослого” і „студентського” життя. Якщо „студентське” життя пов’язується із встановленням контактів та спілкуванням, то „доросле” – з досягненням професійних успіхів і з незалежністю. Тому даний фактор був інтерпретований нами як *„самодостатність – залежність”*.

П’ятий фактор (6,350%) включив таку опозицію цінностей, як „екологічно чисте довкілля” (0,663), „творча діяльність” (0,509) і „знаходження сенсу життя” (-0,502), які, на наш погляд, вказують на аксіологічний конструкт *„зовнішня активність – внутрішня активність”*.

У випадку інструментальних цінностей були виділені чотири значимі фактори, які пояснюють 39,469% загальної дисперсії.

Перший фактор (15,219%) охопив наступні цінності: „чуйність” (0,616), „турботливість” (0,607), „людяність” (0,502), „терплячість” (0,482) – в опозиції до цінностей „наполегливість” (-0,730), „тверда воля” (-0,620), „незалежність” (-0,526), „високі запити” (-0,517), „принциповість” (-0,440). Виявлена поляризація цінностей фактора відображає, поза сумнівом, стереотипні погляди суспільства на жіночі і чоловічі риси характеру, тому даний фактор був означений нами як *„фемінність - маскуліність”*.

У **другий фактор** (9,171%) увійшли такі різні за своїм змістом цінності, як „життєрадісність” (0,473), „самоконтроль” (0,448), „гнучкість” (0,446) – на одному полюсі, і „ширість” (-0,669), „чесність” (-0,582), „справедливість” (-0,470) – на іншому. На нашу думку, цінності даного фактора вказують на дві різні форми ставлення до життєвих обставин і до інших людей, тому цей фактор був інтерпретований як такий, що вказує на аксіологічний конструкт *„стриманість – відкритість”*.

Третій фактор (8,142%) виявив опозицію таких цінностей, як „акуратність” (0,530), „ретельність” (0,526), „скромність” (0,524) і „незалежність” (-0,461), „людяність” (-0,424). На наш погляд, зміст даного фактора може бути означений як *„старанність – вільність”*.

Нарешті, **четвертий фактор** (6,937%), в якому цінність „гнучкість” (0,455) виявилася протиставленою таким цінностям, як „акуратність” (-0,552), „вихованість” (-0,481), „здоровий спосіб життя” (-0,459) і „освіченість” (-0,466), був інтерпретований як *„відсутність принципів – наявність принципів”*.

Висновки. Факторизація матриць рангових значень цінностей дала змогу виявити ряд аксіологічних конструктів, у просторі яких розвивається система ціннісних орієнтацій сучасної молоді людини. Як вже було вказано, найзначимішими для молоді даної вікової групи є такі цінності, як здоров'я, кохання, сім'я та гарні друзі. Водночас початок трудової діяльності, зростання обов'язків породжує конфлікт духовного і матеріального, що призводить до

більш прагматичного погляду на життя, сконцентрованості на роботі як способі самореалізації та підвищення матеріального добробуту. Зворотним боком цього процесу є рух у напрямку самодостатності, зростання впевненості у своїх силах і можливостях. Цікавим є те, що молодь, незалежно від форми зайнятості, виявляє байдужість до суспільних проблем, концентруючись виключно на власних інтересах.

Провідним ціннісним механізмом досягнення вказаних життєвих цілей стає формування стриманості й визначення особистісних принципів, які певним чином упорядковують життя й задають сенс його існування. Віддається перевага маскулінним способам поведінки. Водночас не підтримується як надмірно високий рівень домагань, так і занадто безкорисливе ставлення до дійсності.

Звичайно, виявлені особливості ціннісних орієнтацій молоді дають лише певний зріз динаміки індивідуальних цінностей протягом визначеного вікового періоду. Окрім того, на цей процес впливає ціла низка чинників, і провідний вид діяльності – лише один із них. Тому проблема дослідження ціннісних орієнтацій не є остаточно розв'язаною і вимагає подальшого розроблення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белинская Е.П. Взаимосвязь ценностных ориентаций и образа социального мира// Мир психологии. – 2004. - №3. – С.96-102.
2. Бубнова С.С. Ценностные ориентации личности как многомерная нелинейная система// Психологический журнал. – 1999. – Т.20. - №5. – С.38-44.
3. Волочков А.А., Ермоленко Е.Г. Ценностная направленность личности как выражение смыслообразующей активности// Психологический журнал. – 2004. – Т.25. – №2. – С.17-26.
4. Гаврилюк В.В., Трикоз Н.А. Динамика ценностных ориентаций в период социальной трансформации (поколенный подход)// СОЦИС. – 2002. - №1. – С.96-105.

5. Дмитриев В.Ю. Концептуальные основания новых методических подходов к изучению структуры ценностных ориентаций личности// Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка. Випуск 11. Серія: Психологічні науки: Збірник. – Чернігів: ЧДПУ, 2002. - №11. – С.44-52.

6. Завгородня О.В. Особливості становлення цінностей у ранньому юнацькому віці// Психолого-педагогічна наука і суспільна ідеологія: Матеріали методологічного семінару Академії педагогічних наук України. 12 листопада 1998 р. – К.: Гнозис, 1998. – С.334-337.

7. Лебедев И.А. Политические ценности как сложный многомерный объект// Вестник Московського университета. – Серія 12. Политические науки. – 1999. - №2. – С.38-49.

8. Лісневська А.О. Особливості соціальних цінностей молоді в період трансформаційних процесів у суспільстві// Актуальні проблеми практичної психології. Збірник наукових праць. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2006. – С.132-135.